

Névszók az ismétléses szerkezetben

A névszók ismétlése korántsem nyújt olyan változatos jelentésárnyalatokat, mint az igéké.

A névszók ismétlése legtöbbször a kiemelendő tulajdonság, tárgy, személy, fogalom vagy mennyiség értelmi/érzelmi fokozását jelenti:

A melléknevek ismétlése

vtj.: - džūžit no džūžit gurez diwad twregi tšōžed pi
pottoz. /WS 7/

/Auf einen hohen, hohen berge brütet der gänse-
jäger./

- пумын пыдлогес, пыдлогес но пыдлогес пыро-

/Род.285/

/Fokozatosan mélyebbre, mélyebbre és mélyebbre
ment./

- Одиг пол умой-умой вераськоно кариськиз.

/Молот 24/

/Egyszer jó, jó beszélgetés lett./

'Egyszer nagyon jó beszélgetés kerekedett.'

- Мугор вылыз тожмоё-тожмоё. /Молот 14/

/A test csíkos, csíkos volt./

vtj.dial.:

Tatisli nyelvjárás /Baskiriában/
/татышлинский диалект/

- вöтат горт-горт үзй - борь бичат кэ, э́ара
э́акэ пос'кь потоз, чэр луоз. /МУД 100/

Если во сне красные-красные ягоды соберёшь,
/на теле/ нарывы будут болезнь придёт.

Északi nyelvjárás
/ северное наречие /

- со вакыт коркаэз о́гн'энной змэй котыртиз,
коркан ко́на кэ бырлы йуг-йуг луиз. /ОУР 143/

В это время дом облетел огненный змей,
/так что/ в избе ненадолго светлым-светло
стало.

Középső nyelvjárások
/ срединные говоры /

- жуйэз но туж куэ́, убалтемын, бы́г-бы́г, пэ.
/ОУР 233/

И мох был очень длинный, густой /уродивший-
ся/ мягкий-мягкий - де.

- өссэ у́стэм но, то́м-то́м пэймыт, нокинэз но
пэ, уг аткы. / ОУР 242/

Дверь отрыл, а /там/ темны темно, и
никого, дескать, не видно.

- сөт-сөт чиган кад' вал со. /ОУР 282/
Был он чёрный как цыган.

zrj.:

- babej eñ peľe sed iskovtas: vilid, vilid /ZSz 193./

/A guzsalytalp az egyik sarkon csúszkál lefe-

lé: síma, síma az./ 'nagyon síma'

csuv.:

- борма-борма 'волистный'

- торло-торло 'разнообразный' /УС I86/

Példámból az tűnik ki, hogy elsősorban olyan melléknevek

ismétlődnek így, amelyek alapvető fontosságúak egy nyelv

szókincsében.

Az is észrevehető, hogy a szó jelentése is beleját-

szik, hogy mely melléknevek vesznek részt ezekben a

szerkezetekben.

- A térbeli kiterjedtség jelzői:

vtj.:

- пыдлогес-пыдлогес пыро

/sokkal mélyebbre ment/

zrj.:

- джуджыд-джуджыд берег

/nagyon magas part/

- a színek:

vtj.:

- БОЖ-БОЖ НЮЛЭС

/harsogóan zöld erdő/

- горт-горт узы - борь

/ красные-красные ягоды /

- alapvető tulajdonságnevek:

/szép, jó, erős, puha.../

- Előfordul olyan eset is, amikor a melléknév ismétlésekor szófajváltás következik be:

vtj.: - zäm → zäm - zäm /VNySz 134 /

/igaz → komolyodik/

- Вож-вож сыло от кызь-кызь вить аресъем

пужымъес. /Молот I4/

/A zöld-zöld áll kb. 20-25 egyéves erdei fenyőből, 'zöldövezet' /

- A török nyelvek mellékneveinek ismétléses szerkezetei-

ről В.И. Сергеев /Из наблюдений над редупликацией

в чувашском языке - Чувашский язык, литература и фольклор, Чебоксары, 1973. стр.451- /

a jelentés szempontjából ezt írja:

A melléknév ismétlődése vagy a minőség felerősödését eredményezi /mint, ahogy a fgr nyelvekben is, 61-67 /

vagy jelentése: "собирательность или групповая множественность"

- Úgy tűnik, ez utóbbi jelentéssel hozható kapcsolatba az a
votják példa, ahol ez a "соопрательность или группо-
вая множественность", amelyet a melléknév kettőzése
eredményezett, szófajváltást is okoz:

vtj.: - Вож-вож сыло от кызь-кызь вить аресъем

пужымъес. /Молот I4/

/A zöld-zöld áll kb. huszonöt egyéves erdei fenyő-
ból. 'zöldövezet' /

Mivel azonban ez a jelenség nagyon szórványosan fordul
elő, nem állítható határozottan, hogy török hatásról van
szó /persze nem is lehet kizárni ezt a lehetőséget/.

Visszatérve a melléknevek ismétlésének erősítő funkciójára:

Az ilyen ismétléses szerkezetek is valószínűleg még ak-
kor keletkezettek, amikor a nyelvben még nem voltak a
mai határozószókhöz hasonló nyomatékosító, fokozó értel-
mű szavak /nagyon szép, igen jó/.

Ezek funkcióját betölthette az erősítésnek legegyszerűbb
módja: a kettőzés.

Itt szeretném megemlíteni, hogy az orosz beszélt nyelvben

is van hasonló jelenség: "

/nagyon szép!/ kiejtéskor az első tagot erősen akcentálva ejtik. Az intonáció révén tehát egy egységként foghatjuk fel ezeket a szerkezeteket. Elképzelhetőnek tartom, hogy a melléknév ilyen értelmű megismétlése a mai permi nyelvekben azért ilyen gyakori, mert esetleg a már meglevő tendenciát, ez az orosz beszélt nyelvi jelenség /a feltételezhető török hatáson túl/ tovább erősítette.

Az ismétléses szerkezeteknek erről a típusáról B.K. Кельмаков is ír Характеристика кыркмасских говоров южноудмуртского наречия /Вопросы удмуртской диалектологии. сборник статей и материалов Ижевск, 1977./ Kelmakov a votják kirikmaszi nyelvjárás /кыркмасские гов./ színneveinek fokozásáról ír:

vtj.: - zopg - zopg / ярко-красный, очень красный /

-лѣз- лѣз / синий, пресиний/

- cõt-cöd / чёрный, пречёрный /

A színnevekről egyes votják nyelvű iskoláskönyvek úgy foglalnak állást, hogy megismétlésük megfelel a melléknév

felsőfokának. A segédszóval kifejezett felsőfok "туж горд"

ugyanazt jelenti, mint "zopg - zopg" /'legpirosabb' / /A.B.

Конюхова: Удмурт кыл 3-ти класслы учебник/Ижевск, 1969. 130/

Tehát itt már nemcsak értelmi fokozásról van szó, hanem

meghatározott nyelvtani kategóriáról.

Pl.: A fentiekben főnevek írásbeli jelölése között leggyakrabban a

"csönd" jelölésű főnév fordul elő.

Уш. - Котыр чал-чал думо. /Далат 13/

'Kötörkörű csönd-csönd lak.' 'Kötörkörű nagy
csönd lakat.'

Уш. - Котыр чал-чал думо.

/сөзгүчәл сөзгүчәл /

- Котыр чал-чал думо. /ОУР 130/

Вокруг стало тихо-тихо.

- Сөзгүчә чал-чал думо... /ОУР 140/

Затем наступала тишина.

- A főnevek írásbeli jelölése között leggyakrabban az a típus fordul elő,

valamilyen meghatározó körülményt kifejező főnév.

Főnevek az ismétléses szerkezetekben

A főnevek megkettőzésére kevesebb példát találtam
- bizonyára gyakoriságuk is kisebb - a melléknevekénél.

A szó jelentése - valószínűleg - itt is szerepet játszik abban, hogy mely főnevek használatosak ilyen szerepekben.

Pl.: A ragtalan főnevek ismétlése között leggyakoribb a

"csönd" jelentésű főnév kettőzése:

vtj.: - Котыр чал-чал луиз. /Молот I3/

/Köröskörül csönd-csönd lett... 'köröskörül nagy csönd támadt.'/

vtj.dial.: északi nyelvjárás

/северное наречие /

- Котыр ч.ал-чал луиз. /ОУР I60/

Вокруг стало тихо-тихо.

- Собэре ча.л-чал луиз... /ОУР I43/

Затем наступила тишина.

- A főnevek ismétlésénél legjellemzőbb az a típus, amikor

valamilyen határozói körülményt kifejező főnév ismétlődik

/ilyenkor a főnév ennek a határozói körülménynek megfe-
lelő raggal van ellátva/.

vtj.:

- uboien uboien vož sugondi; vožisen kiži siomi?

/WS 8/

/Dein grüner zwiebel ist in besten gepflanet; wie
können wir den zwiebel grün essen ?/

- vijadi disam dižosti šuresen šuresen askedi.

/WS 25/

/Euer angezogenes kleid ist schon vom wege aus
sichtbar./

Legtöbbször az a határozói körülmény, amelyet a ragos fő-
név megkettőzése eredményez - a disztributív viszony:

vtj.dial.: északi nyelvjárás /

- с'эзыэз кырымэи-кырымэи тыро вылэ: азло
трос, сэрэ ичи, сэрэ самой ичи /OYP II7/

Овес клали горсями: сначала много, по-
том поменьше, затем ещё меньше.

- со бэн гуртйосын луэ на, кудйосаз дол-
дол калык вунетиз не. /OYP I52//

Он проводился по отдельным деревням, и
сейчас кое-где /в некоторых деревнях/
устраивают ещё, в некоторых из них
народ уже окончательно забыл его.

zri.: - siŋ viasni morttsɛ jaisɛ kusɛkɛn-kusɛkɛn
vundala: sni, pɛrtjɛ puktasni da puni kutasni.
/VK 201/

/Diesen Mann töten sie, sein Fleisch zer -
schneiden sie in Stücke legen es in den Kes-
sel und beginnen es zu kochen./

csuv.: Пионерсем, отрядън-отрядън йӱркеленсе ви-
сӱ кетеслӱ линейкӱна тӱрацсӱ. /ChM 198/

/The Pioneers lined up now on now, stood
three deep in line./

A török nyelvekben van egy érdekes változata ennek a
disztributív viszonyt kifejező főnévi ismétléses szerkezet -
nek; ilyenkor a főnévhez a múlt idejű határozói igenév
képzője járul, s az így keletkezett alak kettőződik:

бизреләп - бизреләш 'ведрами'

бизрә 'ведро' /С.Н.Муратов:

Устойчивые словосочетания втюрских яз. Москва, 1961. 190/

Ugyanitt Muratov megjegyzi még, hogy ha ez a múlt idejű

határozói igenév-képző melléknévhez vagy határozószóhoz

járul, akkor ezen alakok megkettőzése csak erősítést fe-

jez ki.

A turkológia idevágó irodalmából az is kitűnik, hogy a főnévi ismétléses szerkezetek igen sokszor többes számot jelölnek a török nyelvekben. / В.И. СЕРГЕЕВ: Из наблюдения над редупликацией в чувашском языке стр. 455/

Sőt, ritkán, még új szó létrejöttét is okozhatja az ismétlés:

<u>csuv.:</u>	- вӑхӑт -вӑхӑт	'изредка'
	- вӑхӑт	'время' /Ред. 455/

Ilyen funkciójával az ismétlésnek a cseremiszből is találunk példákat, bár itt is kevés példa van rá:

pl. <u>cser.:</u>	- βaš - βaš	'взаимно -ный'
	- βaš	'друг-друга'

Találtam olyan példákat is a főnév ismétlésére, ami -kor lehetségesnek tartom, hogy valami belső emocionális indíttatásból ismétlődik a szó.

Talán félelemtől, hittől vegyes borzongástól indíttatott szóismétlések ezek:

vtj.: - alsa, alsa šoj ug kılzı. /VNH 134 /

/A holttest, holttest nem hallgat a fenyegetésre./

Mai vtj.: - Валялэсь тóды платязэ ад́ыса, вужерак,
вужерак лобало. /Молот 7/
/A terített fehér ruhát látván, az árny, árny el-
repült./

Ez az emocionális indíttatás - szerintem - nem azonos a bevezetőben említett csupán stilisztikai értéktöbbletet nyújtó ismétlésekével. Egyrészt azért, mert ezek nem felszólítások, vagy megszólítások; másrészt pedig azért nem, mert "úgy érzem - ezek az alakok a stilisztikain túl jelentésbeli többletet is tartalmaznak. Itt arra gondolok, hogy az emberek tudatában ezeknek a fogalmaknak a jelentése fődúsult azzal az emocionális indíttatású tartalommal, amelyet még a fogalomhoz tartozónak éreznek. /Ezt valahogy így tudnám megfogalmazni - a konkrét példánál maradva: "egy valóságos, egy igazi holttest /árny"/. Végeredményben ez is a fokozásnak egyik fajtája: magának a fogalmi tartalomnak a fokozódását képezi le a nyelv az ismétléssel.

- A cseremiszbén egyetlen érdekes példát találtam a főnév ismétlésére:

cser.: - Пóрт -пóрт гаяк. /Сыл. 154/

/‘Valami ház féle’/

Itt a főnévhez kapcsolódó /annak értelmét módosító/ nyelvi

elem jelentését erősíti az ismétlés.

/Itt a bizonytalanságot/

Мнѣ - Лѣтъ много прошло, много лет пошло.

/Род. 93/

/Sárga levél napról napra sok és sok lett./

1. ‘Sárga levél/ek/ napról napra több és több lett.’

2. ‘Sárga levél/ek/ egyik napról a másikra nagyon

sok lett.’

örökösleg fokozódik.

A határozott számúval kezdődik.

- A határozott számúval kezdődik vagy elzárkózott jele -

lehetőleg eredetileg ismétléses jellegű szóval kezdődik.

ben is, vagy határozatlanul.

Számnevek az ismétléses szerkezetben

A határozatlan számnév megismétlése.

- A fokozódást eredményező ismétlődésben természetesen a határozatlan számnév vesz részt, hiszen a határozott számnév nehezen elképzelhető fokozott formában; hiszen azért "határozott", mert meghatározott mennyiséget fejez ki.

vtj.: - Ћуж куаръѣс нуналысь нуналэ уно но уно луо.
/ Род. 93/

/Sárga levél napról napra sok és sok lett./

1. 'Sárga levél/ek/ napról napra több és több lett.'
2. 'Sárga level/ek/ egyik napról a másikra nagyon sok lett.'

Akármelyik értelmezését is fogadjuk el a fordításnak, mindkettőben az egyik tag "sok"-ja az ismétlés révén értelmileg fokozódik.

A határozott számnév ismétlése:

- A határozott számnév ismétlése vagy disztributív jelentésként eredményez, ami egyébként általános más nyelvekben is/, vagy határozatlanná válik.

Disztributív viszonyt jelöl /határozóragos számnév ismétlése/

1. vtj.: - so-berg òtis' murtjos ogen-ogen liktisa soviren
varl mugorze zirasa koški^uini kut'skillam. /WS 74 /
/Miután az emberek egyenként bejöttek, és egész
testüket vérrel kenték be, kezdenek útnak indul-
ni./

- ogän, ogän tišfz med ušoz. /VNYsz 60 /
/Egyesével essék a gabonaszem./

Határozatlanságot fejez ki /ragtalan számnév ismétlése/:

2. vtj.: - og... og, odig... odig /VNYsz 65 /
/Munk.: egyik ... másik/

A török nyelvekben is találkozhatunk ez utóbbi jelenséggel.

Erre Сергеев hívja fel a figyelmet / Ред. /

A "количественная неопределенность" kifejezést hasz -
nálja erre az esetre és a következő példát hozza rá a csu-
vas nyelvből: -

csuv.: - пин-пин çältәр түпере /Ред, 458/

на небе тысяча-тысяча звезд

Ez körülbelül megfelel a magyar "ezer meg ezer" kifeje-
zésnek.

Névmások az ismétléses szerkezetben

A megkettőzött névmások legtöbbször az intenzitás emelésén túl, még valami konkrétan meghatározható jelentésbeli több-
letet is tartalmaznak az egyik taghoz képest:

vtj.: - tačä-ik tačä kwažjosin kižiton tatči vuid? /VNySz 340/
/Munk. Ilyen...ilyen /rút/ időben ugyan hogyan jöt -
tél ide?/

- mīd → mīd-mīd pala /VNySz 713/

/más → mindenféle'

- mukät → mukät-mukät /VNySz 724/

/külön' → 'különféle'

vtj.dial.: kivikmaszi nyelvjárás
/кыркмасские говоры/

- пэрсатаймь дораз бэртэм но вэра пэ озы-озы
луиз шуса /МУД 137/

Дед наш вернулся домой и рассказал, что
так мол и так получилось.

- салла пи табрэ шөттэм дорзэ, бэртэм, вэрам,
мон отын-отын ули шуса. /МУД 137/

Сальинец нашел родину, вернулся домой
рассказал, что он жил там-то и там.

- északi nyelvjárás

/

- Одо́т' о́зы-о́зы шуса вэрам. /ОУР II9/

Одоть объяснила, так и так /мол/.

- кө́на кото́лазы вузы вылэм, дол-дол

соэ но иуэм /ОУР I27/

Сколько в котле воды было, и это всё выпила.

- йэгит дыря инвожо дырэ кылзис' конйосы ми чөш

вэтлисском вал но кудыз-кудыз бэн зэм

но луэ, лэса. /ОУР I50/

В молодости во время святок мы гуртом

ходили слушать, кое-что, видимо, и

оправдывается.

zrj.:

- А сійӧс корьӧм муӧ водзӧ и водзӧ. /Мор. 4/

/Az ő kutatásuk /keresésük/ közeledik hozzá és hozzá/ 'Egyre jobban közelednek hozzá.'

cser.:

- *βava. βaš-βaš dü:n kò.štst*

j̥ɛŋ-šà:mstʰ. /B III. 177/

/Aztán az emberek kölcsönösen járnak egymáshoz inni./

nunla·k erē ɛɾa.t βè.sān βè.sān /B III. 33o/

/Ők egymást folyton öklelik./

βè.s = 'másik' /főnévi névmás/

βè.sān-βè.sān = egymást /kölcsönös névmás/

- Ойлат, воштылт, туманлат, ваш-ваш ош шинча
дене ончал кычкырал колтат. /Сыл. 68/

/Beszélgetnek, nevetgélnek, kötekednek, egymás -
nak /kölcsönösen/ szemük fehérjét villogtatva kia-
bálnak./

csuv.:

- śaplā - śaplā jaβalazēm t̪l̪ām̪ k̪āžekpā t̪śašk̪izēm
χamā i̪l̪l̪ermē t̪l̪en̪d̪ž̪astē s̪ul s̪in̪ē prax̪sā χey̪ārdem
/CsNGy 418 /

/Így és így holmikat vettem és a kanál meg a csé-
szék meg akartak engemet ölni, én az útra dobtam
/őket/.

- payan mana śapla śapla χuyχa pulčē-tenē./Ch M 2o2 /
/Today such and such a mishap occurred - he said./

A baskírbán előfordul az az eset is, mikor egy ragos szám-
névből lesz főnévi névmás, és ennek megismételt formája en-
nek fokozott értelmű folytatása:

- бер 'один'

- бергә 'вместе'

- бергә-бергә 'коллективно' /Мур. I89/

A csuvasban a névmások ismétléses szerkezete nem-
csak intenzitás-növelést, hanem többesszámot is kifejezhet,
megfelel tehát a " - cem" többesszámjelnek

- kam /ki?/

- kam-kam = kamcem = /kik?/ /Peg. 460/

Határozószók az ismétléses szerkezetben

A határozószókból létrejött ismétléses szerkezetek

keletkezése másodlagos fejlemény lehet az igékéhez és a névszókéhoz képest; bizonyára ezek analógiájára jött létre.

Példáim alapján úgy tűnik, hogy mind a népköltészeti

anyagban, mind a mai szépirodalmi anyagban meglehetősen

gyakori a határozószók ismétlése - elsősorban a valóságos

határozószóké.

- Valóságos határozószók az ismétléses szerkezetekben:

vtj.: - adamijoslän s'olükänizî mîrdän, mîrdän-gînä ustäk
killî. /VNH 72/

/Az embereknek bűnei miatt csak nagynehezen
maradtam le-esetlenül./

- soγos viwîsen mîrt-mîrt kişkisa pottill'am
musîrbekt'sejez. /WS 82/

/Mit mühe holten sie ein und brachten das
metfass heraus, in dem glauben, dass es der
tote mensch sei./

- ... kēndžālī no pētem-pētem kīez-kāiez.
/Gyíkot és mindenféle vadállatot/ /WCh 14/
pētem = 'különböző'

- ñimaz → ñimaz-ñimaz /VNySz 529/
/külön → /külön-külön,
magának/ egyenként/

- Чингыля гырлыос матэ но матэ вуо. /Молот I3/
/A csengettyű közel és közel jött./ 'egyre köze-
lebb jött'/

- Красноармеецъёс минутлы быдэ матэ но матэ
вуо,.... /Род. 283/
/A vörösgárdisták minden percben egyre köze-
lebb-közelebb jönnek./

- vtj. dial.: kirikmaszi nyelvjárás:
/кыркмасские говоры/

- озь каллэнэн-каллэнэн коркос пуксьлиллам.
//МУД I40/
Так мало-помалу появились /садились/ дома.
északi nyelvjárás:
/ северное наречие/

- сойин ик тэччаса-тэччаса азлан' кошкиз
/ОУР 64/
Поэтому вскачь помчался вперёд.

- мон умой-умой валатски, куштэмын шуыса.
/ОУР I64/
Я по-настоящему убедился, что сброшен.

мон умой-умой валатски, куштэмын шууса.

/OUP I64/

Я по-настоящему убедился, что сброшен.

középső nyelvjárások:

/срединные говоры/

- пукси вылаз но лёбырак-лёбырак ворттыса

кошким./OUP 202/

Села я на него, и прыжком-прыжком ускакали

- соку со ожо вылэ пуксэм но, лач-лач гынэ чилы

чилымзэ кэнжытэм но шуэм:..../OUP 284/

Тогда он сел на лужайку, не спеша

зажег трубку и сказал:...

zrj.: - kik peris^{is} verin^{is} set^{sem} tat^{semes} a koimed
piis pir pir dik veli. /SV 2/

/Die beiden älteren waran so so, der dritte knabe
aber war schrecklich durm./

- regid, regid kemas^a da eg eš^{ti}. /SCh 3/

/Rögtön, rögtön felhúzó a csizmányat./

- vot-pe mɛnam set^{sem}-set^{sem} mɛstan gort^{ei}.

/Vk 106/

/Siche - sagt er - an dem und dem Ort ist mein
Haus./

- ... а сәсся куим вой волей узыны откон-откон
менам гу выло. /К. лит. 26/

/... és utána három éjjel megyek nyugodni
egyedül-egyedül az én síromba./

- Муно век водзо и водзо /К. лит. 80/

/Megy egyre tovább és tovább./

cser.:

- /para. ʔr/βèze parema.š tūŋaləš èrkân -

-èrkân /В III. 168/

/Aztán a gyermek lassan-lassan gyógyulni kezd./

- Лач шоэн-шоэн веле капка чўчмы юк моло
йочырт шакталтен колта. /Сыл. 48/

/Éppen csak néha-néha a kapu hangja és valami
más nesz hallatszik./

- Шуен-шуен волгенче йолтке коеш. /Сыл. 183/

/Néha-néha a villámot pontosan lehet látni./

baskír:

- өҫт

верх

өҫтән-өҫтән

поверхностно

өҫтән

сверху

/Мур. 190/

V.I.Szergejev megjegyzi, hogy a csuvas nyelvben a jelen-
tészintenzítást emelő funkción kívül van még egy funkciója a
határozószók megkettőzésének: ez pedig /mint a névmások-
nál is/ a többesszám jelölése. Amikor a csuvasban valamely
mennyiséget jelölő határozószó megkettőződik - az így kelet-
kezett szerkezet többesszámot jelöl. /В.И. Сергеев: Из
наблюдения над редупликацией в чувашском языке стр. 460/
Itt szeretnék rámutatni, hogy az orosz nyelvben egyes
új határozószók létrehozásának eszköze lehet a szó meg-
kettőzése. Pyenkor ez mindig valami értelmi erősítéssel is
együtt jár./ ВЫСОКО-ВЫСАКО, ДАЛЕКО- ДАЛЕКО, БЛИЗКО-БЛИЗКО/
/К.Болла-Э.Палл-Ф.Папп: Курс современного русского
языка/ /Tankönyv-kiadó Budapest, 1975. 334/

Ezt azért tartom lényegesnek megjegyezni, mert elkép-
zelhetőnek tartom, hogy - ugyanígy, mint ahogy már a mel-
lékneveknél utaltam rá - a finnugor nyelvek határozós is-

méltékes szerkezeteinek alakulását, a török nyelvek hatá-
sán kívül, még az orosz nyelv hatása is erősíti.

Szemben a török nyelvek határozói ismétléseivel /többes szá-
mot is jelölhet/ és az orosz nyelv határozó megkettőzésével
/új szó keletkezik/, a finnugor nyelvek valóságos határozó-
szóinak megismétlése mindig valamilyen értelmi fokozást fe-
jez ki.

Ezzel kapcsolatban érdekes, hogy Kispál Magda: A nap -
szakok nevei az ugor nyelvekben c. cikkében /MNY 34/ -
a régi magyar nyelv fokozásra szolgáló határozós szerke-
zetei között a következő példákat említi: "napi, nap, napos
naptyán, napton nappal, delesdelibe, esten estig" stb.

A módosítószók az ismétlések szerkezetben:

vtj.: - so krepos' ta-berä kwačkam, s'ismam, bíräm-ini,
intijän - intijän - g'ina ber-viljosiz adkilä-na.

/VNH 55./

/A vár ezután leomlott, elporladt, elpusztult;
csak alig-alig látszanak még maradványai./

vtj.dial.: északi nyelvjárás /

- гуртоз⁴ мырдэм-мырдэм вуш бõрдны но õй
ди·сты ни, выди но кõли. ОУР 100/

Еле-еле добралась до дому, и плакать
уже не осмелилась, легла и уснула.

zrj.: - edva-edva vermis Ivan ovni sije voi sijdzik i
onmovsede. /ZSz 44/

/Alig-alig tudott Iván azon éjjel ébren maradni;
úgy elálmosodik./

/Ez utóbbi példában az is mutatja, hogy a ha-
tározószók ismétléses szerkezetének létrejötte
késői fejlemény, hogy a "egba" oroszból át-
vett módosítószó vesz részt a szerkezetben.

cser.:

- Мо тый пыкше-пыкше шуйнылат? /Сыл. 310/

/Mi /az/ te alig-alig húzod?/

csuv.:

- аран-аран уткалатъ /Ред. 460/

еле-еле двигается

A szófajok szerinti felsorolás végére érve hátramaradtak az általános kérdések:

1. Mennyiben sajátja az a fajta szerkezet a finnugor nyelveknek?
2. Mennyire lehet "ősi" az ismétléses szerkezet?
3. Az ismétléses szerkezetek létrejöttének tendenciája elhalóban vagy erősödőben van-e?
4. Mi a szerepe ezen szerkezeteknek a tárgyalt finnugor nyelvek grammatikájában?

1. Már a bevezetőben utaltam arra, hogy vannak, akik ezt a szerkezetet finnugor sajátosságnak tartják. Ezt így nem fogadhatjuk el. Az igaz, hogy a finnugor nyelvek előszeretettel használják e formát, de mégsem kizárólag a mi nyelvcsaládunk sajátja e jelenség. Dolgozatomban hoztam néhány példát a török nyelvekből erre vonatkozólag, de vannak ilyen példák olyan nyelvekben is, amelyek még arealis kapcsolatban sincsenek /vagy nem voltak/ a finnugor nyelvekkel.

Pl.: olasz: caldo caldo /friss friss / 'nagyon friss'

vicin vicin /rajta rajta/ 'egészen szorosan
rajta'

/Szilasi Móricz: A finnugor névszói összetételek

/NyK 26:136/

Mindazonáltal azt mégis leszögezhetjük, hogy a finnugor nyelvekben /legalábbis a magyarban, a cseremiszen, a zürjében és a votjákban/ igen széleskörűen elterjedt ez a jelenség.

Hogy mennyire önálló, saját fejlemény az általam vizsgált nyelvekben ez a jelenség vagy esetleg a környező nyelvek hatása, erre vonatkozólag a következő feltevésem van:

- Mivel /ahogy erre a későbbiekben még kitérek/ valószínűleg nem 'napjainkban' keletkezett új jelenségről van szó, hanem régi fejleményről - külső hatásként ezekre a nyelvekre elsősorban a török nyelvek jöhetnének számításba.

Ahogy a megfelelő példánál már utaltam rá, a török, ill. a finnugor nyelvek ismétléses szerkezeteinek jellege csak ott vág egybe, ahol ezt a grammatikai rendszer megengedi. Sehol nincs nyom arra, hogy olyan megoldást esetleg "átvett" volna a törököktől a finnugor, amely nem

illik a grammatikai rendszerbe /bár ez a török nyelvek sajátja is legyen. /Pl. a többesszám kifejezését a főneveknél, ill. a névmásoknál./

Ez az egyik oka annak, hogy a finnugor nyelvekben saját, belső fejleménynek tartom e jelenséget.

A másik ok az, hogy megfigyelésem szerint éppen a török nyelvekkel kevésbé érintkező területeken a legelterjedtebb ez a jelenség /akár nyelvtörténeti, akár leíró szempontból./

Tudniillik feltűnik az, hogy pl. a zürjénben sokkal nagyobb kiterjedési köre van e témának, mint a cseremiszen. A cseremiszen arányaiban is kevesebb ilyen szerkezet van, és sokszor már a mondatban eleve van valamilyen elem, amely ugyanarra a funkcióra utal, mint maga a szerkezet /pl. időt, intenzitás-értéket jelölő határozószó/.

Különösen a mai irodalmi nyelvre vonatkozik ez. Ez pedig arra enged következtetni, hogy ez a forma nem annyira archaikus /keletkezésére nézve/, mint a zürjénben.

A régi szövegekben is a cseremiszen belül éppen a török nyelvekkel inkább érintkező területeken kevesebb példa van erre a szerkezetre /Beke I = hegyi, Beke IV. keleti/, mint a cser. irodalmi nyelvhez közeli szövegekben /Beke III./. A modernban - bár erősebb török hatás érte - kevesebb az ilyen szerkezet, mint a cseremiszenben. /Ezért az információért köszönettel tartozom Bereczki Gábor tanár úrnak.

A votják nyelv leggazdagabb ebben a szerkezetben. Mondhatnánk, hogy az élénk török hatás okozza. Ám a votják nyelvjárási példák azt mutatják, hogy a tatár, ill. baskír területekénél, ill. ezek érintési területénél jóval elterjedtebb ez a jelenség pl. az északi nyelvjárásokban.

Azt hiszem, feltételeznünk kell, hogy a finnugor nyelvekben önállóan alakult ki és terjedt el ez a jelenség, és a török - finnugor arealis kapcsolatok eredményeképpen csupán a már meglevő tendenciák erősödtek a rokon nyelvekben.

Természetesen nem szabad megfedkezünk az orosz hatásról, mely szintén erősíteni látszik egyes tendenciákat /már csak a fgr-orosz kétnyelvűség miatt is/. Bár az orosz nyelvben nincs ilyen kiterjedt hálózata ezen szerkezeteknek, csupán szórványos jelenségekről beszélhetünk./

Tehát az első /önmagam által feltett/ kérdésre a válasz:

Ez a jelenség bár nem tekinthető kizárólagos finnugor sajátosságnak; a finnugor nyelvek körében önállóan alakult ki.

2. Munkámban már többször utaltam arra, hogy - már csak a kifejezési forma egyszerűsége és nagyfokú szemléletessége miatt is - szerintem - egészen archaikus, ősi jelenségről lehet szó.

Ezt próbáltam alátámasztani néhány olyan - logikusnak tűnő - indokkal, mely a nyelv olyan ősi fokára vonatkozott, mikor grammatika rendszerünk egykori /a maihoz képest/ "fehér foltjainak" egy részét - talán az effajta szerkezetek tölthették ki.

/Pl. a hiányzó alárendelő utaló és kötőszó szerepében az igék ismétlődése - az ige egykori mutatószó funkciójából és szituációjelző szerepéből kiindulva /1. 47 / vagy a melléknév-kettőzés a mai határozószók funkciójában /1. 68 /.

3. Márcsak abból kiindulva is, hogy a nyelvtörténet folyamán egyre több szófaj alakult ki, /s így egyre több szó - faj alakult ki, /s így egyre több szófaj kapcsolódhatott be az ismétlések körébe is - a tendencia /mely ilyen szerkezetek létrejöttét eredményezi/ erősödéséről kell beszélnünk.

De más okok is a tendencia erősödését eredményezik.

Az egyik ok az idegen nyelv hatásának befogadása - s mint az előzőekben láttuk, ez is ennek a tendenciának erősödését eredményezte.

A másik ok, amely az ism. szerkezetek létrejöttének számát és körét növeli, a bevezetőben már említett stílus-

hatás. Vagyis az, hogy elsősorban a modern szépirodalom nyelvében a Majtinszkaja által "ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОСТЬ"-nak nevezett stílushatás miatt egyre többször használják e szerkezetet.

4.th Mivel a bevezetőben a téma megjelölésekor ezt a szerkezetet a többi ismétléstől a jelentésbeli többlet alapján határoltam el, dolgozatomban /szófajokra bontva ugyan - és ki-ki tekintve a grammatikai problémákra, mégis/ első-sorban e szerkezetek jelentését vizsgáltam.

Tudom, számos más grammatikai szempont alapján végig lehetne kísérni e szerkezet alakulását, de ebben a dolgozatban - a terjedelmi korlátok miatt - nem vállalkozhatom erre. Úgy érzem ezek közül a szempontok közül - az általam választott: a jelentéstani - a legkevésbé formális megközelítése a kérdésnek. Egy fontos nyelvtani sajátosságát ennek a jelenségnek azonban mégis le kell szögeznünk.

A finnugor nyelvekben - ritka kivételtől eltekintve - nem tartozik a szóalkotás módjai közé ez a szerkesztési forma /szemben más nyelvekkel, mint pl. az indonéz vagy helyenként az orosz; l. 87/, vagyis a szó megismétlése révén nem keletkezik új szó. /Ez a sajátosság egyébként megegyezik a török nyelvek ismétléses szerkezeteinek jellegével is/.

A felhasznált irodalom jegyzéke

- Bereczki Gábor: Cseremisiz /mari/ nyelvkönyv
/Tankönyvkiadó, Budapest, 1947./
- Bereczki Gábor: Cseremisiz szövegmutatványok
/KINy < NyK LXIII. 1.sz. 1971./
- Erdődi József-Kispál Magda: Nyelvünk finnugor /urali/
alak- és mondattani sajátosságai
/Finnugor jegyzetek XX. Tk.kiad.
Budapest, 1973./
- А.П.Феокистов: О конструкциях с повтором основы
/Nytud.Ért. 83./
- Hajdú Péter: Az urali nyelvészet alapkérdései /Budapest,
1981./
- Hajdú Péter-Domokos Péter: Urali nyelvrokonaink
/Budapest, 1978./
- N.I.Iszanbajev: A tatár nyelv hatása a keleti cseremisiz
nyelvjárások esetrendszerére
/ Сов. Финноугроведение XIV. 1978./
- Kelemen János: Szempontok az ikerszők vizsgálatához
/MNY 35./
- В.К.Кельмаков: Образцы удмуртской речи
/Ижевск, 1981./
- Kispál Magdolna: A napszakok nevei az ugor nyelvek-
ben /MNY 34./

- А.В.Конюхова: Удмурт кыл /3-ти класслы учебник
/Ижевск, 1969./
- Курс современного русского языка /К.Болла-Палл-Папп/
/Tankönyvkiadó, Budapest, 1975./
- Lakó György: Az egyszerű ragok keletkezésének törté-
netéhez.
/Nyírok I.s. 210-223 /
- E.Lewy: Zur finnisch-ugrischen Wort-n Satzverbindung
/Göttingen, 1911./
- B.Lőrinczy Éva: A mellérendelő összetételek osztályozá-
sának kérdéséhez.
/Pais - Eml. 151-154 /
- B.Lőrinczy Éva: A szervez- szóösszetétel
/A Mai Magyar Nyelv Rendszere
I.köt. 427-429 /
- К.Е.Майтинская: Повторение как изобразительно сред-
ство усиления дистрибутивности и видовых
значений в финно-угорских языках
/Всесоюзное совещание по вопросам финно-угорской
филологии Петрозаводск, 1981./
- Материалы по удмуртской диалектологии /Образцы
речи/ /Ижевск, 1981./
- С.Н.Муратов: Устойчивые словосочетания в тюркских
языках /Ижевск, 1961./

- О диалектах и говорах южноудмуртского наречия
/Ижевск, 1978./
 - Papp István: A szóalkotás problémái
/Magyar Nyelvjárások 9./
 - Rédei Károly: Chrestomastica Syrjänicha
/Tk.kiadó, Budapest, 1978./
 - Sebestyén Árpád: A magyar időhatározók jelentéstaná-
hoz
/Nytud.Ért. 83./
 - В.И.Сергеев: Из наблюдения над редупликацией
в чувашском языке /Чувашский
язык, литература и фольклор/
/Чебоксары, 1973./
 - Szilasi Móricz: A finn-ugor névszói összetételek /Nyk 26./
 - Вопросы Удмуртской Диалектологии /Сборник статей/
/Ижевск, 1977./
 - Zlinszky Aladár: Az ismétlés módjai /Nyr. 41./
 - Т.И.Жилина - Г.Т.Бараксанов: Присыктивкарский диалект
и коми литературный язык
/Москва, 1971./
-